

УДК 339.732.6: 336.711(477):005.52:005.334

ПАВЛЮК О.О.,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародних фінансів
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ ПОЛОЖЕНЬ БАЗЕЛЬ 1,2 НА ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

***Анотація.** Актуальною залишається проблема платоспроможності та стабільності міжнародної банківської системи. Необхідним є застосування загальних принципів регулювання та методології банківських ризиків. Завданням нагляду є розповсюдження надійної практики управління ризиками в банківській системі з урахуванням національних особливостей розвитку.*

***Ключові слова:** міжнародна банківська система, методологія банківських ризиків, система управління ризиками, банківський нагляд, Базельський комітет по банківському нагляду, Базельська угода, достатність капіталу.*

Павлюк О.О., кандидат экономических наук, доцент кафедры международных финансов ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

ВЛИЯНИЕ ПОЛОЖЕНИЙ БАЗЕЛЬ 1,2 НА ПРАКТИКИ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ

***Аннотация.** Актуальным остается проблема платежеспособности и стабильности международной банковской системы. Необходимым есть использование общих принципов регулирования и методологии банковских рисков. Задачей надзора есть распространение надежной практики управления рисками банковской системы с учетом национальных особенностей развития.*

***Ключевые слова:** международная банковская система, методология банковских рисков, система управления рисками, банковский надзор, Базельский комитет по банковскому надзору, Базельское соглашение, достаточность капитала.*

Pavluk O.O., Ph.D. in Economics, SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

INFLUENCE OF CAPITAL ADEQUACY REQUIREMENTS (BASEL 1,2) ON RISK MANAGEMENT PRACTICE

***Abstract.** The problem of payment ability and stability of the international banking system remains important. It is necessary to implement fundamental principles of regulation and methodology of banking risks. The tasks of banking supervision are to promote reliable risk management practice which takes into consideration the national peculiarities of development.*

***Keywords:** international bank system, methodology of banking risks, risk management system, banking supervision, Basel Committee on Banking Supervision, Basel Accord, capital adequacy.*

Актуальність і постановка проблеми. Фінансова криза 2008 року виявила потребу в удосконаленні практик управління ризиками, які застосовуються в фінансових закладах по всьому світу, а також більш високого рівня достатності капіталу. Необхідним стало введення інформаційних систем управління, моделей ризиків та більш жорстких процедур, які б дозволили визначати та об'єднувати ризики та ризикові галузі за всіма напрямками діяльності банків. На сьогодні основним нормативним положенням, якій має вплив на світову банківську систему є Угода про капітал 2006 року, найбільш відома, як Базель 2. Ця угода враховує просування в галузі фінансових інновацій та технологій управління ризиками та потребує від банків застосування механізму управління ризиками в масштабі банку де рівень достатності капіталу відповідає структурі ризиків. Тому залишається актуальним дослідження учасниками ринку та регуляторами вплив положень Базельського комітету на практики управління ризиками міжнародними банками.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Докорінні зміни економіки України в останні десятиліття довели доцільність використання й оцінки економічного ризику та були усвідомлені вченими та керівниками різних рівнів управління країни. Зарубіжні наукові розробки щодо прикладних статистичних методів моніторингу фінансових ринків та дослідження економічних ризиків належать західним аналітикам-практикам, зокрема: Thomas A.Meyers, Robert W.Colby, John J.Murphy. В їх роботах системно обґрунтовано роль фінансових ризиків, закладено основи дискретності, волатильності ринку та моделювання ризику. Дослідження різних аспектів економічних ризиків представлено в роботах В.В. Вітлінського, О.В. Васюренка., С.В. Міщенко, В.І. Мунтіяна.

Необхідно відзначити видатні досягнення української (київської) школи в теорії та моделюванні ризику на чолі з такими вченими як В.В. Вітлінський, та його численними учнями. Вчені цієї школи вносять суттєвий

вклад як у методологічні питання щодо теорії ризику та невизначеності, так і стосовно його інструментарію. Слід також зауважити, що банки також мають свої потужні дослідницькі можливості з приводу методик, математичних моделей та програмно-методичних комплексів. Тому їх напрацювання в ризик – менеджменті також заслуговує на увагу.

Постановка завдання. Основним завданням роботи є на базі проведеного аналізу показати вплив нормативів Базельської угоди на світові практики управління ризиками, показати наслідки, які відбувалися в розвитку світової фінансової системи протягом останніх років в контексті методології оцінки ризиків та банківського нагляду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ризики, як економічну категорію, у світовій практиці почали досліджувати нещодавно. Сутність економічних ризиків, на сьогодні, вивчено та описано в науковій літературі досить повно, і висновки зроблено переважно однозначні: ризик є об'єктивною реальністю, пов'язується з невизначеністю майбутнього і відображає міру (ступінь) відхилення від сподіваного результату(4).

Важливою компонентою банківського менеджменту є стратегія управління ризиками, яка повинна забезпечити мінімізацію можливих втрат при здійсненні банківської діяльності (5). У роботах вчених економістів, що вивчають проблематику ризиків, управління ризиком розглядається як специфічний вид діяльності, що складається з послідовності певних етапів:

- ідентифікація ризику;
- оцінка ризику;
- вибір стратегії управління ризиком (ухвалення рішення про прийняття ризику, відмові від дій, пов'язаних з ризиком або зниження ступеня ризику);
- вибір і застосування способів зниження ступеня ризику;
- контроль рівня ризику.

Згідно з дослідженням, проведеним восени 2003 р. незалежним лондонським дослідницьким Центром вивчення фінансових інновацій (Centre for Study Financial Innovation), не останнє місце серед питань, які найбільш хвилюють банкірів в різних країнах, займають проблеми вдосконалення корпоративного управління, методи оцінки ризиків, пов'язаних з ускладненням фінансових інструментів, що використовуються.

У сучасних умовах проблеми банківських ризиків не можна розглядати зовні тієї дискусії і концептуально-методологічних розробок, які здійснюються міжнародним банківським співтовариством. Впродовж тривалого періоду функціонування кредитних і фінансових інститутів, по мірі накопичення досвіду кредитування в країнах з ринковою економікою, періодично загострювалася проблема банківських ризиків, особливо кредитних. Виникла потреба в узагальненні цього досвіду і встановлення однакових вимог до діяльності банків різних країн.

В цілях зближення національних нормативів регулювання банківської діяльності Банк міжнародних розрахунків і Базельський комітет регулювання банківської діяльності виступили з ініціативою по розробці стандарту достатності капіталу банку з урахуванням ризику на основі систематизації міжнародного досвіду оцінки і управління ризиками. Після довгих дискусій і обговорень представники різних країн у 1988 році під егідою Базельського комітету уклали "Угоду про міжнародну уніфікацію розрахунку капіталу і стандартам капіталу", яка встановила загальні критерії достатності капіталу, прийнятні для банків незалежно від особливостей розвитку країни в якій розташований банк. Цей документ отримав міжнародне визнання як Базельська угода про капітал (Базель1).

Основним завданням Базель 1 було визначення мінімальних вимог до обсягу адекватності власного (регулятивного) капіталу банку, що є запорукою захисту його від фінансових ризиків. друга важлива особливість базельських положень – це поділ показника власного капіталу на дві компоненти.

1. Капітал першого рівня (основний капітал) – вважається більш незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу і повинен повністю покривати поточні збитки та складається з таких основних компонентів: фактично сплачений зареєстрований капітал, розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності). Загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів,

2. Капітал другого рівня (додатковий капітал)- має менш постійний характер, його розмір піддається змінам і складається з таких основних елементів:

- Резерви під стандартну заборгованість інших банків,
- Резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків,
- Результат переоцінки (дооцінки) основних засобів, які належать до нерухомого майна (будівлі, споруди), що забезпечує технологічне здійснення банківських функцій,
- прибуток поточного року, що зменшений на суму неотриманих нарахованих доходів;
- субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);
- нерозподілений прибуток минулих років;
- прибуток звітного року, що очікує затвердження.

Окрему роль відіграють вирахування із основного та регулятивного капіталу, які повинні забезпечити його високу якість та безризиковість. Такий капітал одержав назву *капіталу 3-го рівня* і може бути використаний

для покриття тільки ринкових ризиків. Активи, які підпадають під вимоги капіталу по ринковому ризику, виключаються з вимог до зваженого з урахуванням ризику кредитного капіталу.

Базелем-I запроваджено норму, відповідно до якої власний (основний і додатковий) капітал банку з відповідними вирахуваннями не може бути меншим за 8% від активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризиків. Тобто на кожні 100 одиниць потенційних втрат банк повинен мати не менше 8 одиниць власного капіталу.

Викладені в Базелі-I принципи розрахунку мінімального розміру достатності капіталу були взяті за основу для встановлення аналогічних стандартів національними законодавствами більш ніж у 130 країнах світу. При цьому допускалися відхилення від загальних рекомендованих правил розрахунку капітальної бази залежно від місцевих умов, а також визнавалися особливості в національних методах ведення бухгалтерського обліку.

З метою подальшого удосконалення підходів до вимірювання адекватності банківських капіталів, забезпечення стійкості і конкурентної рівності банків, роботу над удосконаленням методики було продовжено.

У червні 1999 року Базельський комітет розіслав центральним банкам та іншим наглядовим органам різних країн консультативну доповідь "Нова схема достатності капіталу", яка отримала назву "Базель-II", для висловлення критичних зауважень. Цей проект Базельський Комітет розробив за результатами дискусії серед банкірів різних країн для доповнення методики прийнятої в 1988 році. Пізніше були розіслані друга (2001р.) та третя (2002 р.) консультативні доповіді.

Публікацію останніх стандартів капіталу Базельський комітет здійснив у 2004 році, враховуючи основні ризики і роль Базельської угоди у розв'язанні проблеми стабільності світової валютно-фінансової системи.

Експерти виділяють такі слабкі моменти Базеля-I:

- необ'єктивна оцінка величини ризиків (обмеження тільки кредитними ризиками), на яку зважувалися активи банків;
- недосконалий інструментарій визначення величини нових видів кредитних ризиків (кредитні деривативи, позабалансові зобов'язання);
- неповне врахування другорядних ризиків і гарантій;
- норматив адекватності капіталу розраховувався для покриття тільки кредитних і ринкових ризиків;
- не враховувалися інші види ризиків, зокрема операційні ризики, які останнім часом значно впливали на розмір капіталу банків.

Основна мета Базеля-II – сприяння адекватній капіталізації банків і вдосконаленню систем управління ризиками, і, таким чином, посиленню стабільності банківської системи в цілому. Для цього регулятивний капітал банку має відповідати його реальним ризикам, покривати всі основні ризики та визначати обсяг операцій, який може здійснювати банк відповідно до рівня свого капіталу.

Правила Базель-II передбачають комплексний підхід до регулювання діяльності банків: пропонується принциповий перехід від розрахунку виключно достатності капіталу до оцінки його з урахуванням управління ризиками в банках по наступних трьох основних напрямках – компонентах(1):

1. Мінімальні вимоги до достатності капіталу.

Порядок визначення загальної суми регулятивного капіталу залишився практично без змін – норматив достатності капіталу визначають так (K): в чисельнику сума капіталу, що є в банку, а в знаменнику – ризики, на які наражається банк, тобто обсяг активів, зважених за ступенем ризику, пропонується залишити незмінним – 8 %:

$$K = \text{Власний капітал} / (\text{Кредитний ризик} + \text{Операційний ризик} + \text{Ринковий ризик}) \geq 8\%$$

Основні зміни, закладені в новій схемі, стосуються процедури зважування активів за ступенем ризику і вимог до мінімального розміру капіталу та більш тісно пов'язуються з фактичними основними ризиками банків та ступенем ділової активності банку і системами внутрішнього контролю. Базельський комітет запропонував розширити коло ризиків, які беруться до розрахунку регулятивного капіталу. Загальна сума активів, зважених за ступенем ризику, визначається як сума показників за видами ризику: кредитного, ринкового та операційного.

Головним видом ризику залишається кредитний ризик. З метою підвищення точності оцінки ризиків, пов'язаних з різними категоріями активів, і їх чутливості до якості цих активів, Базельський комітет надає можливість використовувати зовнішні кредитні рейтинги спеціалізованих міжнародних рейтингових агентств, серед яких найвідомішими є Standard and Poor's, Moody's Service, Fitch IBCA. Передбачається також використовувати для окремих операцій рейтинги великих страхових компаній, які займаються операціями з гарантування експортних операцій.

2. Здійснення ефективного контролю з боку регулюючих органів за організацією внутрішньої системи управління ризиками в банках.

Даний напрям ґрунтується на чотирьох взаємозалежних принципах:

- від банків вимагається мати в наявності відпрацьований метод оцінки достатності капіталу залежно від ризикованих операцій;
- даний процес оцінюватиметься наглядовими органами, які застосовуватимуть заходи відносно тих аспектів внутрішнього процесу, які, на їх думку, не відповідають встановленим критеріям;
- очікується, що банки при проведенні операцій оперуватимуть капіталом не меншим за величину резервного капіталу;
- на наглядові органи буде покладений обов'язок втручання на ранніх стадіях у разі зниження капіталу за рівень нижчий необхідного з урахуванням ризикованої операції конкретного банку.

3. Посилення ринкової дисципліни – більш детальне розкриття інформації в річних фінансових звітах.

В нових правилах пропонується детальніше розкриття інформації відносно наступних моментів:

1. схильність до ризиків і оцінка ризиків, а саме:

- *кредитний ризик*: розподіл кредитів по термінах, величина простроченої заборгованості;

- *ринковий ризик*: оцінка ймовірних втрат в розрізі різних торгових портфелів і характеристики внутрішніх моделей, що використовуються для їх розрахунку;

- *операційний ризик*: оцінка ймовірних втрат в результаті неадекватної роботи внутрішніх систем;

- *процентний ризик*: оцінка зміни вартості в результаті різних коливань процентних ставок.

2. капітал: опис складових частин резервного капіталу, включаючи перелік випадків використання інноваційних інструментів при розрахунку основного капіталу;

3. достатність капіталу: інформація щодо величини капіталу, який резервується під кредитний, ринковий і операційний ризики та загальний процент резервного капіталу від підсумкової величини капіталу банку;

Для банків, які використовуватимуть внутрішні моделі для оцінки необхідного розміру резервного капіталу, необхідною умовою можливості їх використання є докладне розкриття інформації щодо сутності методики, включаючи кількісну і статистичну інформацію.

Одночасно з Базельською угодою і відповідно до його рекомендацій в Європейському Союзі була розроблена нова Директива по достатності капіталу, так звана САД-НІ (Capital Adequacy Directive). На відміну від Базеля-ІІ, орієнтованого, головним чином, на великі міжнародні банки, нова Директива буде застосована до всіх кредитних установ та інвестиційних компаній ЄС. Крім того, великі міжнародні компанії й фінансові компанії країн, що не входять в ЄС, але здійснюючі на його території банківську діяльність, операції з цінними паперами та інвестиції, також підпадають під дію Директиви ЄС.

Механізм регулювання банківських ризиків, якій викладено в нормах регулювання банківських ризиків ЄС (Directive № 2000/12/EC) базується на таких основних принципах: сприяння диверсифікації ризиків, свобода вибору між ризиком при кредитному посередництві та ризиком при фінансовому левериджі (Співвідношення власного і позичкового капіталу. Означає потенційну можливість впливати на прибуток банку шляхом зміни об'єму і структури довгострокових пасивів).

Основні підходи Базель 2 спонукали банки до постійного розвитку своїх практик управління ризиками. На мою думку, ці зміни, які відбулися в фінансовій системі і зокрема в міжнародному банківському менеджменті, були пов'язані з цими процесами.

Детальніше суть цих процесів полягає в наступному:

- Відбувається процес удосконалення можливостей банків в галузі виміру ризиків та їх управління,

- Здійснюється активне управління та диверсифікація портфеля,

- Відбувається більш ефективне управління проблемами ризикованих напрямків роботи в банках,

- Більш тісна інтеграція управління ризиками з процесом планування капіталу.

Таким чином, Базель 2 став поштовхом до еволюції практик управління ризиками. Можна виокремити три основні галузі банківської діяльності, які почали дуже бурно розвиватися, це: збір даних, обробка даних та їх аналіз, моделювання. З точки зору менеджменту банків, то сьогодні головним фактором мотивації до залучення більш прогресивних підходів першого компонента Базель 2 є те, що банки можуть досягати значного зниження вимог по відношенню до достатності нормативного капіталу шляхом переходу від стандартизованого підходу до підходу, якій оснований на внутрішньобанківських рейтингах (IRB- підхід).

Якщо банки використовують стандартизований підхід, то все одно їм необхідно радикально переосмислити процеси управління внутрішніми ризиками та адміністрування для виконання вимог другого компонента, якій встановлює стандарти внутрішньої оцінки банків їх загальних ризиків. Це забезпечує правильний менеджмент банку та резервування достатнього капіталу під ці ризики.

Висновки:

1. У сучасних умовах концептуальні питання управління ризиками слід розглядати через призму методологічних розробок, прийнятих міжнародним банківським співтовариством в Базельських угодах. Максимально враховані коментарі та доповнення банкірів різних країн втілені в документі “Базель-ІІ”, який доповнив попередні редакції Угоди – Базель І.

2. Правила “Базель-ІІ” пропонують принциповий перехід від розрахунку виключно достатності капіталу до оцінки його з урахуванням управління ризиками в банках по наступних трьох основних напрямках - компонентах:

- мінімальні вимоги до капіталу – капітал банку з відповідними вирахуваннями не може бути меншим за 8% від активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризиків;

- контроль з боку нагляду – оцінка і контроль достатності капіталу повністю покладаються на банки. Наглядові інститути покликані здійснювати контроль за тим, наскільки ефективно здійснюються внутрішні контрольні процедури за оцінкою ризиків в банку;

- ринкова дисципліна – розкриття банком фінансової інформації, її прозорість.

3. В ході своєї діяльності банки стикаються з різними видами ризиків, які відрізняються між собою по місцю і часу виникнення, сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на їх рівень, за способом аналізу ризиків і методами їх оцінювання. У світовій практиці не існує чіткої і загально визнаної класифікації фінансових ризиків. Проте можна виділити основні і найбільш значущі їх види, з якими стикаються банки в

процесі своєї діяльності. Вони позначені в дослідженнях і опублікованих роботах провідних фахівців в даній сфері. Це ринковий ризик (валютний, процентний, ціновий), кредитний ризик, операційний ризик.

4. Критерій поступовості є елементом внутрішнього регулювання країнами-членами ЄС гармонізованих правил, встановлених для захисту від концентрації ризиків. Проміжний період, що закінчився в 2001 році, дозволяє через домовленість між банками обмежити вплив кредитних ризиків і перевищувати межу в 25% регулятивного капіталу. А для малих кредитних інститутів спеціальні режими діють ще 5 років. Критерій поступовості відрізняє режими банківського регулювання Європи від цих режимів в Японії і США. Причинами цієї відмінності є різний вплив на моделі взаємовідносин між банками та компаніями; розвиток нових типів операцій разом з подальшим впливом процесів глобалізації ринків та зростаючої конкуренції.

5. Починаючи з 1990-х років, особливо після введення Базель 2 на фінансових ринках відбувається швидка еволюція та широке прийняття моделей для оцінки кредитного, ринкового та операційного ризиків. Банки інвестували час, кошти та ресурси для удосконалення своїх даних та можливості до їх доступності, своїх моделей ризику, а також свої внутрішні процеси. Ті банки, які застосували всі положення Базель 2 зрозуміли, що інвестування в покращення процесу управління ризиками є конкурентною перевагою. І така стратегія сьогодні дає відповідні результати.

Список використаних джерел

1. Базельський комітет банківського нагляду, Міжнародна конвергенція виміру капіталу та стандартів капіталу (Базель 2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
2. Боди Зви. Принципы инвестиций/ Боди Зви, Кейн А., Маркус А.; пер. с англ. – 4-е изд. – Москва: Издат. дом "Вильямс", 2002. – 984 с.
3. Васюренко О.В. Банківський менеджмент / Васюренко О.В.-Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. – 313 с.
4. Вітлінський В.В. Економічний ризик та методи його вимірювання / Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д.: підруч. – Київ: КНЕУ, 2000. – 354 с.
5. Кредитний ризик комерційного банку:[навчальний посібник] / Вітлінський В.В., Пернарівський О.В., Наконечний Я.С., Великоіваненко Г.І. – К.: Т-во "Знання", 2000. – 251 с.
6. Колби Р.Энциклопедия технических индикаторов рынка / Колби Р., Мейерс Т.; пер. с англ. – Москва: Издательский дом "Альпина", 1998. – 350 с.
7. Лукасевич И.Я. Анализ финансовых операций. Методы, модели, техника вычислений / Лукасевич И.Я. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 400 с.
8. Четыркин Е.М. Финансовая математика / Четыркин Е.М. – М.: Дело, 2002. – 400 с.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2015